

Kalbos ir mokslo filosofija

DEKARTIŠKI SEMANTINIO NATŪRALIZMO BRUOŽAI

Mindaugas Gilaitis

Vilniaus universiteto
Filosofijos istorijos ir logikos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-1513 Vilnius
El. paštas: mindaugas.gilaitis@fsf.vu.lt

Santrauka. Straipsnyje analizuojamos semantinio natūralizmo formos, vyraujančios šiuolaikinėje analitinėje filosofijoje, teorinės prielaidos. Siekiama parodyti, kad nors semantinis natūralizmas paprastai yra grindžiamas ontologinio bei epistemologinio natūralizmo idėjomis ir vystomas semantinio eksternalizmo pagrindu, ši fundamentinės semantikos koncepcija suponuoja internalistines prielaidas ir dėl to turėtų būti vertinama kaip dekartiška. Pasiremiant trinare „intencionalumo problemos“ interpretacija, įvardijamos semantinio natūralizmo suponuojamos teorijos bei jų sąsajos. Dekartiški suponuojamų teorijų – taigi ir analizuojamos semantinio natūralizmo formos – aspektai atskleidžiami nagrinėjant Hilary Putnamo semantinio eksternalizmo versiją.

Pagrindiniai žodžiai: semantinis natūralizmas, turinio teorija, internalizmas/eksternalizmas, funkcionalizmas, reprezentacinė sąmonės teorija

Šiuolaikinėje analitinėje filosofijoje vyraujanti semantinio natūralizmo (toliau – SN) forma paprastai yra laikoma antidekartiška pozicija (plačiau žr. Gilaitis 2015: 22–24). Tai natūralu: įprastai yra manoma, jog pažiūrų antidekartiškumui užtikrinti pakanka laikytis griežtesnės ar silpnesnės materializmo versijos, o šiam SN įsipaieigoja gindamas ontologinio natūralizmo idėją.

Vargu ar atsirastų nesutinkančių su nuostata, jog ontologinio natūralizmo pakanka tam, kad būtų atmetas dekartiškasis ontologinis (sąmonės ir kūno) dualizmas. Juk ontologinis natūralizmas yra iš esmės monistinė pozicija. Tačiau būtent dėl to, kad SN nėra ontologinio natūralizmo parafrazė,

o „dekartiškumas“ – „dualizmo“ sinonimas, iš monistinių SN nuostatų seka tik ontologinis šios doktrinos antidekartiškumas. Tai, žinoma, nepakankamas pagrindas manyti, jog tuo pačiu pasižymi ir kitos SN teorinės prielaidos. Kaip pažymi Robertas Stalnakeris, „dekartiškasis taikinyš, be abejo, yra platus ir įvairiopus: kritikuojantys šią sampratą vienu aspektu, gali sutikti su ja kitu aspektu, o antidekartininkai kartais kaltina vieni kitus už slaptą dekartiškumą“ (Stalnaker 2008: 2). Antai Donaldas Davidsonas, monistas ir ekstensionalistas ne mažiau nei jo mentorius Willardas V. O. Quine’as, yra pasakęs tokią mintį: „aš nesutinku su Quine’o pažinimo prigimties aiškinimu, kuris iš esmės yra pirmaasmeniškąs (*first*

person) ir dekartiškas“ (Davidson 1991: 192).

Šio straipsnio tikslas – parodyti, jog nepaisant natūralistinių ir eksternalistinių dominuojančios SN formos prielaidų ši fundamentinės semantikos koncepcija neišvengia internalistinių nuostatų ir šia prasme yra dekartiška.

Trys intencionalumo problemų grupės

Pagrindinis SN šalininkų tikslas – pateikti „natūralistinę“ intencionalių kategorijų koncepciją“ (Stich & Laurence 1994: 160). Kaip teigiama ankstesniame straipsnyje (žr. Gilaitis 2015), dominuojančios SN versijos atveju tai reiškia ne tik išipareigojimą reduktyviam ir scientistiniam intencionalumo (kaip turiningumo, *having of content*) aiškinimui – reikalavimui, jog intencionalūs terminai būtų „apibrėžiami predikatais, kurie figūruoja teisingose gamtos mokslų teorijose“ (Loewer 1997: 108–109)). Greta to, daugumos SN šalininkų nuomone, natūralios kalbos intencionalumas yra išvestinis iš psichologinių būvių intencionalumo. Būtent todėl SN kontekste psichologinio intencionalumo problema tampa esminė.

Bendro sutarimo dėl to, ką reiškia „intencionalumo“ ar „turiningumo problema“, nėra. Victorio Castono nuomone, tai yra „aiškinimo, ką apskritai reiškia psichiniams būviams turėti turinį, problema“ (Caston 2007: §2). Panašiai, tik vartodamas ne „turinio“, o „reprezentacijos“ terminą, intencionalumo problemą charakterizuoja ir Jeffas Speaksas. Jo nuomone, tai „problema pasakyti, ką reiškia kažkam – psichiniam būviui, anglų kalbos išraiškai, gestui – reprezentuoti pasaulį tam tikru būdu“ (Speaks 2006: 430). O Ericho Ammerellerio

požiūriu, intencionalumo problema yra apie „nukreiptumą (*directedness*) į dalykų padėtį, jei mano įsitikinimas yra teisingas“ (Ammereller 2001: 61) ir yra siejama su tokiais klausimais: kas daro mano įsitikinimą įsitikinimu, kad *p*? Kas privalo būti, kad įsitikinimas turėtų tam tikrą turinį? Pavyzdžiui, kas privalo būti, kad mano dabartinio įsitikinimo turinys būtų, jog šįvakar ateis Jurgis, užuot, tarkime, kad šįvakar ateis Sara? (*Ibid.*)

Tačiau nepaisant akivaizdžių skirtumų, visas išvardytas formuluotes sieja sąvokos, kurios reikšmingos adekvačiai keliamų klausimų – taigi ir „intencionalumo problemos“ – interpretacijai: tai bene sinonimiškos, modalinių šių klausimų aspektą pažyminčios frazės „ką apskritai reiškia...“ (*what it is in general for...*) bei „kas privalo būti, kad...“ (*what must be the case for...*). Speakso teigimu, intencionalumo problemos klausimai

reikalauja atsakymo, kuris ne tik pasako atsitiktinius faktus apie tai, kaip reprezentacija veikia mūsų lingvistinėje bendruomenėje, tarp žmonių, ar netgi faktiniame pasaulyje. Veikiau siekiama aprašyti tokias sąlygas, kurioms esant bet kuriame galimame pasaulyje kas nors reprezentuoja pasaulį kaip esantį tam tikru būdu. Tai ne arbitralus apribojimas, o bendra filosofinių klausimų apie dalykų prigimtį ypatybė. (Speaks 2006: 430)

Filosofiniai klausimai apie dalykų prigimtį yra klausimai apie konstitutyvias dalykų sąlygas (*constitutive conditions*). Kaip pažymi Speaksas, būtent dėl šios priežasties intencionalumo problema turėtų būti formuluojama naudojant modalumo (tiksliau, būtinumo) kategoriją: juk klausiama ne apie intencionalumo priežastis (atsitiktinius faktus), o apie steigiančias – būtinas, esmines – intencionalumo sąlygas. Kitaip tariant,

filosofinė intencionalumo problemos interpretacija klausia ne dėl kokių priežasčių x turi turinį p (ar yra apie Y), bet – kas privalo būti, kad bet kuriame galimame pasaulyje x turėtų turinį p (ar būtų apie Y).

Speakso požiūriu, „įprasta ir natūralu pradėti nuo reikalavimo, kad konstitutyvūs teiginiai būtų pagrįsti analize“ (Speaks 2003: 5). Tokia nuostata paprastai yra grindžiama konceptualine ar intencionalia modalinių kategorijų – taigi ir konstitutyvių teiginių – interpretacija. Šios interpretacijos požiūriu, modalinės kategorijos yra neatsiejamos nuo prasmės bei analitiškumo sąvokų, kurių pagrindu aiškinama ir esmės (*essence*) sąvoka – laikomasi nuostatos, jog „prasmė yra tai, kuo tampa esmė, kai ši atskiriama nuo referencijos objekto ir sujungiama su žodžiu“ (Quine 1951: 22). Kita vertus, post-kvainiškoje analitikoje konceptualinės analizės priemonėmis grįstų konstitutyvių teiginių galimybe patikėti nėra taip paprasta. Dauguma šiuolaikinės analitikos atstovų yra linę sutikti su Quine'o analitiškumo/sintetiškumo dichotomijai išsakyta kritika, o konceptualinės analizės idėja be šios skirties vargu ar galima. Maža to, analitinei modalumo interpretacijai iššūkių metė ir Saulas Kripkė, gindamas atsitiktinių *a priori* ir būtinų *a posteriori* teiginių egzistavimą. Vienaip ar kitaip, šiuo atveju pakaktų sutarti, jog nepriklausomai nuo to, koks turėtų būti modalumo pagrindimas, intencionalumo problemai ir jos klausimams yra keliamas *modalinis reikalavimas*, kuris sykiu teikia pagrindą šiuos klausimus atskirti nuo kitų, kategoriniu požiūriu skirtingų klausimų apie tą patį tyrimo objektą.

Anksčiau pateiktos intencionalumo problemos formuluotės leidžia išskleisti ne tik epistemologinį jos aspektą. Pateikti paaiški-

nimai, intencionalumo problemą susiejantys su turinio ar turiningumo kategorija, sykiu yra ir prielaidos išskirti tris probleminius laukus. Juk *turiningumo* idėja yra susijusi ne tik su *turinio*, bet ir su *turinio turėtojo* sąvoka, tad klausimai bei problemos apie turiningumą yra tiesiogiai susiję su klausimais apie patį *turinį* bei tai, *kas* jį turi (*kam* jis priskiriamas). Todėl teoriniu požiūriu „intencionalumo problemos“ terminą būtų tiksliau interpretuoti kaip žymintį ne vieną, o bent tris tiriamo objekto pagrindu skiriamus probleminius laukus.

Kaip pažymi Hansas-Johannas Glockas, „problemos, supančios intencionalumą, yra įvairios ir kompleksinės. Šiokios tokios tvarkos būtų galima pasiekti jas suskirstant į tris grupes, nors jos nėra nei nesuderinamos, nei griežtai apibrėžtos“ (Glock 2001: 106). Visų pirma, Glockas atkreipia dėmesį į tai, jog intencionalūs veiksmažodžiai vartojami trijose sakinio formose:

(1) A	V (galvoja / mano / tikisi etc.)	kad p
(2) A	V (siekia / nori / planuoja etc.)	Φ -inti
(3) A	V (myli / trokšta / galvoja apie etc.)	X

Šios formos perteikia pačią bendriausią intencionalių nuostatų (*intentional attitudes*) struktūrą, kai „veiksmažodžiai, kurie gali pakeisti „V“, žymi skirtingus intencionalių nuostatų tipus, „A“ – jų subjektą, o „kad p “, „ Φ -inti“ ar „ X “ – jų turinį“ (*ibid*: 107). Intencionalias nuostatas bei šių nuostatų turinį specifikuojančių gramatinių formų pagrindu Glockas siūlo išskirti tris intencionalumo problemų grupes.

Pirmajai, psichologinei (*mental*) grupei priskiriami klausimai apie intencionalias nuostatas: įsitikinimus, troškimus, intenci-

jas etc. Šios nuostatos natūralioje kalboje išreiškiamos intencionaliais veiksmažodžiais („S V, kad...“: S mano, tikisi, žino, kad...), o nurodomos – šių veiksmažodžių nominalizacijomis (S nuomonė, įsitikinimas, žinojimas, kad...).

Antrajai, loginei-semantinei (*logico-semantic*) grupei priskiriami klausimai apie intencionalių nuostatų turinį: apie tai, *ką* S mano, *ko* siekia, *apie ką* galvoja etc. O klausimai apie turinį yra glaudžiai susiję su klausimais apie turiningumą. Šią sąsają Glockas iliustruoja pažymėdamas, jog į klausimą „kaip grynai natūralistiniais terminais galima paaiškinti turinio turėjimo savybę?“ dauguma natūralistų atsako „atmesdami turinių kaip abstrakčių esačių reifikaciją ir teigdami, kad tokie turinio-sakiniai kaip „kad *p*“ nenurodo į *bona fide* esatį“ (Glock 2001: 111).

Trečioji klausimų grupė „rutuliojasi apie klausimą: kas lemia konkretaus įsitikinimo (troškimo, teigimo, etc.) turinį?“ (Glock 2001: 107). Ši turinio determinavimo (*content determination*) klausimą būtina skirti nuo klausimų apie atsitiktinius turiningumo kilmę paaiškinančius faktus. Juk SN, kaip ir bet kurios filosofinės intencionalumo teorijos kontekste, klausimas apie tai, kas *determinuoja* turinį, yra klausimas apie konstitutyvias turiningumą lemiančias sąlygas: klausiamo, kas lemia, jog *x* turi turinį *p* (o ne *q* ar *s*) *bet kuriame galimame pasaulyje*.

Jeigu esama bent trijų intencionalumo problemas charakterizuojančių klausimų grupių, natūralu manyti, jog semantikos „natūralizavimo“ projektas turėtų apimti ne kurią nors vieną, o visas, nors ir nebūtinai tuo pačiu kartu aptariamias problemas. Vadinas, ir galimo SN (anti-)dekartiškumo ieškoti derėtų ne vienoje, o bent trijose

vietose. Be to, dėl tokios probleminio lauko stratifikacijos, o ir dėl pačios aptariamios doktrinos platumo (anti-)dekartiškieji aspektai nebūtinai bus, o greičiausiai kaip tik nebus aptinkami į SN žvelgiant bendru, abstrahuojančiu žvilgsniu. Antai Davidsono minėtą Quine'o epistemologijos dekartiškumą užgožia kitos, jo pažiūras charakterizuoti dažniau naudojamos natūralizmo, ekstensionalizmo ar nominalizmo idėjos. Todėl ieškant (anti-)dekartiškų SN bruožų į šią paradigmą derėtų pažvelgti analitiškesniu žvilgsniu.

Reprezentacinė sąmonės teorija ir ekstensionalaus turinio idėja

Kaip parodoma ankstesniame straipsnyje (Gilaitis 2015), priežastinės turinio determinavimo teorijos įprastai yra konstruojamos filosofinio funkcionalizmo bei reprezentacinės sąmonės teorijos (RST) idėjų fone. Pasak Jerry'io Fodoro,

jei RST yra teisinga, tai psichologinio intencionalumo problema daugiausia – ar visiškai – yra mentalinių reprezentacijų semantiškumo problema. <...> Gali būti, kad tai, ką pastebime tolimiausiam horizonte, yra priežastinės/teleologinės prasmės teorijos švystelėjimas. (Fodor 1985: 99)

Šiuolaikinė RST versija, kuri yra neatšiejama nuo psichologinio kognityvizmo, yra grindžiama funkcionalizmo idėjomis. Funkcionalizmas, sugebėjęs perimti loginio biheviorizmo ir tipų-tapatumo teorijos (*type-identity theory*) privalumus, išvengdamas jų trūkumų, paprastai yra laikomas ne tik vadinamojo minimalaus fizikalizmo (*minimal physicalism*) pagrindu. Kaip teigia Fodoras, funkcionalizmas yra „suderinamas su fizikalizmu, nes leidžia psichologinių būvių atvejams sutapti su fizinių būvių atvejais (ir dėl to mėgautis

bet kokiom fizinių būvių priežastinėmis savybėmis)“, kai „vieno ir to paties tipo psichologinio būvio atvejai skiriasi pagal fizinius požymius“ (Fodor 1985: 81–82). Būtent dėl šių prielaidų funkcionalizmas sudaro prielaidas „empirinę psichologiją taikyti sąmonės filosofijoje“ (Block 1978: 261). Tad nenuostabu, jog įprastai atvejų-tapatumo teorijos (*token-identity theory*) idėjomis aprašoma funkcionalistinė sąmonės koncepcija yra scientistinės SN formos ontologines nuostatas grindžianti koncepcija – būtent funkcionalizmo fone vadinamosios kasdienės psichologijos (*common-sense psychology*) terminams suteikiama „natūralistinė“ interpretacija.

Tačiau glaudaus ryšio esama ne tik tarp funkcionalizmo, RST ir priežastinių turinio determinavimo teorijų. Šios teorijos susietos ir su konkrečiomis sąvokų bei propozicinio turinio koncepcijomis. Kaip pažymi Ericas Margolis ir Stephenas Laurence’as,

požiūriu, jog sąvokos yra mentalinės reprezentacijos, atspirties taškas yra reprezentacinės sąmonės teorijos (RST) versija. Pagal RST, mąstymas vyksta vidinėje reprezentacinėje sistemoje, o susidarančios intencionalios nuostatos yra mentalinių reprezentacijų atvejai (*tokens*) (i.e. psichologinės konkretybės su semantinėmis savybėmis). (Margolis & Laurence 2007: 562)

Reprezentacinė sąmonės ir sąvokų teorija nėra nauja. Kathleen L. Slaney ir Timothy P. Racine’o teigimu, „nors jos šaknys siekia antikinius laikus, pirmą formalų jos aprašymą pateikė klasikiniai empiristai“ (Slaney & Racine 2011: 78). Reprezentacionalizmo ir empirizmo sąsajas patvirtina ir Fodoras, kurio teigimu,

tradiciniam britų empirizmui būdinga sąmonės filosofija nuostatų atžvilgiu buvo realistinė ir įgavo RST formą. (Labai grubiai

nuostatos buvo aiškinamos kaip santykiai su mentaliniais vaizdiniais, kuriems semantinės savybės buvo priskiriamos panašumo pagrindu, o priežastinės savybės – asociacijų pagrindu.) (Fodor 1985: 91)

Šiuolaikinė reprezentacinė sąvokų teorija iš klasikinio (britiškojo) empirizmo perima sąvokų kaip mentalinių reprezentacijų idėją, atmesdama vaizdinę šių reprezentacijų interpretaciją. Kaip pažymi Slaney ir Racine, bendrus šiuolaikinės reprezentacinės sąvokų teorijos bruožus galima charakterizuoti šiomis idėjomis:

(1) sąvokos yra *psichologinės konkretybės (mental particulars)*, (2) sąvokos yra substancijų, įvykių ir išoriniame (i.e. nementaliniame) pasaulyje esančių (ar potencialiai būsiančių) santykių *reprezentacijos*; (3) *a fortiori*, sąvokos yra *mentalinės reprezentacijos*; (4) sąvokos atlieka *priežastinių-mediacinį* vaidmenį tarp substancijos, įvykio ar santykio ir kokio nors kognityvinio sąvokos turėtojo gebėjimo (pvz., kategorizavimo, išvedimo, ar bendriau – minties); (5) sąvokos *įima žinias* ar *informaciją* apie substancijas, įvykius ir santykius, kuriuos jos reprezentuoja; (6) sąvokos svarbiais ryšiais susietos su konkrečiais kognityviniais *kategorizacijos* ir *indukcijos* gebėjimais; ir (7) sąvokas ir *kalbą* sieja svarbūs ryšiai, bet griežtai kalbant, jos nėra nuo kalbos priklausomos. (*Ibid.*)

Šios reprezentacinės sąvokų teorijos charakteristikos leidžia padaryti dvi svarbias išvadas. Pirma, (1) ir (4) idėjos yra palankios priežastinėms turinio determinacijos teorijoms, mat šio tipo teorijos remiasi prielaida, jog priežastiniai ryšiai, determinuojantys turinį, saisto konkretybes (*particulars*). Fodoras, argumentuodamas už „natūralistinę“ priežastinę turinio determinavimo teoriją, teigia ne tik tai, jog „priežastiniai santykiai yra natūralūs

santykiai, jei tokių esama“, bet ir kad „priežastingumas yra santykis tarp konkretybių *par excellence*“ (Fodor 1984: 233).

Antra, reprezentacionalizmo esmę per-teikiančios (2) idėjos turinio išsklaida leidžia manyti, jog, šios sąvokų teorijos požiūriu, propozicinis turinys yra ekstensionalus. Juk jei sąvokos yra mentalinės reprezentacijos, jos – ne *turinio dalis*, o tai, *kam* šis turinys yra priskiriamas: santykis tarp sąvokų-*qua*-mentalinių reprezentacijų ir tarp turinio yra toks pat kaip tarp bet kurios kitos reprezentacijos – kalbos, fotografijos, melodijos – ir *jų* turinio. Kitaip tariant, šios koncepcijos požiūriu, sąvokos yra ne tai, *kas* yra galvojama, o priemonė (*vehicle*), *kuria* galvojame tai, ką galvojame. Tad reprezentacinė sąvokų koncepcija susieta ne tik su priežastine turinio determinavimo teorija, bet ir su referentine turinio samprata. Būtent dėl to, Fodoro nuomone,

prasmę (*meaning*) apibrėžia vien denotacija ar teisingumo sąlygos. O natūralistinės prasmės teorijos užduotis buvo nesemantiniiais terminais paaiškinti, ką reiškia tai, jog elementarūs Mentalese atvejai turi tą denotaciją ir teisingumo sąlygas, kurias turi. (Fodor 1987: 56)

Prasmės „natūralizacija“ ir semantinis eksternalizmas

Pasak Fredo Adamso,

bent nuo 1970-ųjų vidurio, eksternalistinės turinio teorijos ištikinėjas, jog minčių turinys reikšmingai priklauso nuo aplinkos, ne tik nuo to, kas yra galvoje (daugumos minčių atveju). <...> Prasmės „natūralizuotojai“ prie prasmės eksternalizmo paveiklo pridėda mechanizmą. (Adams 2003: 143)

Vyraujančios SN formos kontekste postuluojamo „mechanizmo“ paskirtis – paaiškinti, „kaip išoriniai fiziniai objektai

koreliuoja su vidiniais fiziniais galvos būviais (*internal physical states of one's head*) (sąmone), kad šie tampa prasmingi ar būna apie išorinius fizinius objektus“ (*ibid.*). Žinoma, filosofinės intencionalumo teorijos fone šis aiškinimas turėtų specifikuoti ne atsitiktinius, o turiningumui būtinus faktus.

Kaip pažymi Johnas McDowellas,

pradedant „The Meaning of „Meaning“ ir kelete kitų nuo tada parašytų tekstų Hilary Putnamas efektyviai ir, mano nuomone, ištikinamai įrodinėjo, jog bent kai kurių žodžių atveju juos vartojančiųjų aplinka (*environment*) dalyvauja lemiant jų ekstensiją. (McDowell 1998: 275)

Tyleris Burge'as eksternalistinę (ar anti-individualistinę) turinio koncepciją papildė dviem aspektais. Pirma, Burge'as išplėtė ekstensijos determinavimui reikšmingos aplinkos imtį: jo nuomone, terminų ekstensija gali priklausyti ne tik nuo fizinių, bet ir nuo socialinių veiksnių. Dėl šios priežasties Burge'o anti-individualizmas dažnai yra vadinamas socialiniu eksternalizmu. Antra, kaip pažymi Stalnakeris, Burge'as parodė, jog anti-individualizmas „taikomas ne tik *de re* nuostatoms ar nuostatoms, kurios išreiškiamos tikriniais vardais, indeksinėmis išraiškomis ar natūralių rūšių terminais, bet ir *de dicto* nuostatoms ir įvairių rūšių sąvokoms bei išraiškoms“ (Stalnaker 1999: 169). Žinoma, reduktyvistinės SN formos šalininkai Burge'o ginamą terminų ekstensijos priklausomybę nuo socialinių veiksnių galiausiai turėtų redukuoti į Putnamo ginamo fizinio eksternalizmo idėjų pagrindu charakterizuojamą priklausomybės tipą.

Vienas iš pagrindinių „The Meaning of „Meaning“ tikslų – išanalizuoti „dvi neužklaustas prielaidas“ apie prasmę, kuriomis, Putnamo nuomone, rėmėsi Gottlobas Frege ir Rudolfas Carnapas:

(I) Kad išraiškos prasmės žinojimas tėra buvimas tam tikro psichologinio būvio (ta „psichologinio būvio“ prasme, kuria atmin ties ir įsitikinimo būviai yra „psichologiniai būviai“; niekas, žinoma, nemanė, jog prasmės žinojimas yra nuolatinė sąmoningumo būseną (*state of consciousness*)).

(II) Kad termino prasmė lemia jo ekstensiją (ta prasme, jog iš intensijos vienodumo kyla ekstensijos vienodumas). (Putnam 1975: 135–136)

Terminą „psichologinis būvis“ Putnamas vartoja specifine prasme, kurią paaiškina teigdamas:

kai tradiciniai filosofai kalbėjo apie psichologinius (ar „mentalius“) būvius, jie rėmėsi prielaida, kurią mes galime pavadinti metodologinio solipsizmo prielaida. Tai prielaida, jog joks psichologinis būvis tikraja to žodžio prasme nesuponuoja jokio kito individo, išskyrus subjektą, kuriam šis būvis yra priskiriamas, egzistavimo. (*Ibid.*: 136)

Metodologinio solipsizmo idėja, jo nuomone, „yra gana eksplicitinė Dekarto filosofijoje, bet implicitinė beveik visoje tradicinėje filosofinėje psichologijoje“ (*ibid.*: 136–137). Putnamas siekia parodyti, jog iš (I) ir (II) prielaidų išeina, kad „du kalbantieji negali būti visais atžvilgiais tokio paties psichologinio būvio ir terminą *A* suprasti skirtingai; psichologinis kalbėtojo būvis lemia *A* intensiją (o kartu, pagal (II), ir ekstensiją“ (*ibid.*: 139). Tačiau, jo įsitikinimu, implikacija yra klaidinga, nes yra įmanoma, jog du kalbėtojai būtų *to paties* psichologinio būvio (siaurąja prasme), net jei vieno iš jų idiolekte *A* termino ekstensija skiriasi nuo *A* termino ekstensijos kito idiolekte. Psichologinis būvis *nelemia* ekstensijos. (*Ibid.*)

Yra du būdai atmesti prielaidą, jog psichologiniai būviai lemia ekstensiją: „atmesti

prielaidą, kad psichologinis būvis (siaurąja prasme) lemia *intensiją* arba kad intensija lemia ekstensiją“ (*ibid.*). Apsvarstęs abi galimybes, Putnamas atmeta pirmąją prielaidą ir teigia, jog „prasmės“ tiesiog nėra galvoje“ („*meanings*“ *just ain't in the head*).

Pateikta argumento rekonstrukcija leidžia užčiuopti kol kas „metodologinio solipsizmo“ terminu perteikiamą dekartišką ginamos turinio koncepcijos bruožą. Juk tiek Putnamo nuosprendis atmesti prielaidą, jog prasmę lemia psichologiniai būviai, tiek galimybė, jog dviejų veikėjų psichologiniai būviai gali sutapti, kai jų vartojamų terminų ekstensijos skiriasi, remiasi prielaida, jog esama „siaurų“ (metodologinio solipsizmo prasme) psichologinių būvių. Būtent todėl, šios koncepcijos požiūriu, turinį determinuoja bei turiningumą steigia *ne tik* „siauri“ (*narrow*, psichologiniai), bet ir „platus“ (*wide*, nepsichologiniai) veiksniai.

„Siauro“ vs „plataus“ turinio skirtis yra reikšminga ne tik kalbos ir sąmonės filosofijai, bet ir epistemologijai bei veiksmo teorijai. Visų pirma, šios skirties pagrindu pradėtos konstruoti bifurkacinės (*bifurcationist*) intencionalaus turinio ir nuostatų (žr. McGinn 2002: 111–151) bei pažinimo (žr. Peacocke 1986: 153–155) koncepcijos. Antra, ekstensionali (denotacinė) „plataus“ turinio koncepcija tapo pretekstu atskirti semantinį (teisingumo sąlygas turintį) turinį nuo turinio (ar jo aspekto), kuris, bifurkacinės koncepcijos požiūriu, yra tik psichologinis. Tai, savo ruožtu, semantinį turinį atskyrė nuo veiksmo aiškinimo („racionalizacijos“) klausimų, o veiksmo idėja – nuo fakto, jog veikėjai veikia pasaulyje – taigi referencijos plotmėje, kuri privalo figūruoti veikėjų intencionalių nuostatų turiniuose. Galiausiai denotacinė „plataus“ turinio koncepcija tapo ir su episteminiiais

turinio aspektais susijusių savižinos (*self-knowledge*) bei turinio smulkiagrūdiškumo (*fine-grainedness*) problemų ašimi.

Tačiau Putnamo internalistinė „siaurosios“ psichologijos koncepcija grindžiama ne tik metodologiniu solipsizmu. Ji paremiama ir reprezentacine sąvokų samprata. Putnamas pritaria Fodoro „mentalizmui“ teigdamas, jog sąvokos yra moksliskai aprašomi („psichologiškai realūs“) objektai sąmonėje ar smegenyse (Putnam 1988: 7), o mintis, jog intencionalūs būviai yra esmingai (*intrinsically*) referentiški ar intencionalūs, jo nuomone, gali būti teisinga tik laikantis „magiškosios referencijos teorijos“ (Putnam 1981: 3). Kaip pažymi McDowellas, Putnamo suponuojama reprezentacinė sąvokų koncepcija susijusi su magiška referencijos teorija, nes „iš šios koncepcijos aiškiai seka, jog tokie elementai (*items*) negali būti mąstomi kaip esmingai referentiški; manyti, kad gali, reikštų posūkį į magiją, kaip ir sako Putnamas“ (McDowell 1998: 286). Tad nuostatą, kad intencionalūs būviai negali būti esmingai referentiški, ne tik „valdo prielaida, jog įvykiai sąmonėje patys savaime yra „siauri“ (*ibid.*), bet ir dalinai pagrindžia reprezentacinė sąvokų teorija.

Po kurio laiko Putnamas visgi atmetė dekartiškus eksternalizmo aspektus, į psichologinės ir loginės-semantinės grupės klausimus siūlydamas žvelgti pro gebėjimų, o ne mentalinių reprezentacijų kategorijos prizmę: sąmonė, jo nuomone, reiktų suvokti kaip „struktūruotą objektus apimančių gebėjimų (*object-involving abilities*) sistemą“ (Putnam 1992: 356). Kaip pažymi Richardas Schantz,as,

kaip tik eksternalistinis posūkis galiausiai motyvavo Putnamą atmesti savo ankstesnę funkcionalistinę sąmonės teoriją. Jeigu

propozicinės nuostatos nėra vidiniai būviai, kurių prigimtis gali būti apibūdinta nepriklausomai nuo išorinių veiksnių, tuomet pagrindinė funkcionalizmo idėja, jog mentaliniai būviai yra algoritminiai būviai mūsų galvoje, negali būti teisinga. Funkcionalizmas visiškai sužlunga, nes remiasi internalistine sąmonės samprata. (Schantz 2004: 17)

Žinoma, nėra jokio pagrindo manyti, kad neįmanoma pateikti kito, internalistinės nuostatomis neparemto eksternalistinės turinio koncepcijos pagrindimo. Juk idėja, jog fizinė ar socialinė aplinka dalyvauja lemiant natūralios kalbos išraiškų ekstenziją ar intencionalių nuostatų teisingumą sąlygas, nereikalauja Putnamo suponuoto, o galiausiai atmesto funkcionalizmo ar RST. Pakaktų pasiremti tokia psichologinių būvių koncepcija, kuri eksternalistinę turinio determinavimo idėją leistų suderinti su dviem Putnamo įvardytomis prielaidomis: tai, jog „prasmės žinojimas tėra buvimas tam tikrame psichologiniame būvyje“ ir kad „termino prasmė determinuoja jo ekstenziją“ (Putnam 1975: 135–136). Tokios koncepcijos požiūriu, iš to, kad „prasmės“ tiesiog nėra galvoje“, nesektų, kad jos nėra sąmonėje, o iš buvimo sąmonėje nesektų nepriklausomumas nuo fizinės ar socialinės aplinkos. Kitaip tariant, pakaktų žengti kita eksternalizmo koja ir tarti, jog sąmonė nėra galvoje. Putnamo samprotavimų kontekste tokia nuostata reikalautų atmesti prielaidą, jog tas pats būvis, kuriame gali būti du kalbėtojai ir kuris nelemia termino ekstensijos (ar intencionalių nuostatų teisingumo sąlygų), yra psichologinis siaurąja prasme.

Jei „siaurieji“ eksternalizmo bruožai yra funkcionalizmo ir RST prielaidų pasekmė, o šios filosofinės teorijos sudaro vyraujančios SN formos teorinį pagrindą, tai nepaisant

to, jog SN yra grindžiamas ontologinio ir epistemologinio natūralizmo idėjomis, ši fundamentinės semantikos koncepcija yra iš esmės internalistinė ir dėl to (bei šia prasme) dekartiška. Tačiau jei dekartiškumo aptikti galima iš esmės reduktyvistinėse ir

„natūralistinėse“ pažiūrose, tai tik patvirtina Stalnakerio mintį, jog „dekartiškasis žvėris – tai daugiagalvė pabaisa, kuri nesiduoda būti užmušama ir toliau lemia mūsų filosofinių įsivaizdavimų ir projektų koloritą“ (Stalnaker 2008: 1).

LITERATŪRA

- Adams, F., 2003. Thoughts and Their Contents: Naturalized Semantics. In S. Stich and T. Warfield, eds. *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind*. Oxford: Basic Blackwell, p. 143–171.
- Ammereller, E., 2001. Wittgenstein on Intentionality. In H. J. Glock, ed. *Wittgenstein: A Critical Reader*. Oxford: Wiley-Blackwell, p. 59–93.
- Block, N., 1978. Troubles with Functionalism. *Minnesota Studies in the Philosophy of Science* 9: 261–325.
- Caston, V., 2007. Intentionality in Ancient Philosophy. <http://plato.stanford.edu/entries/intentionality-ancient/>.
- Davidson, D., 1991. Epistemology Externalized. *Dialectica* 45: 191–202.
- Fodor, J. A., 1984. Semantics, Wisconsin Style. *Synthese* 59 (3): 231–250.
- Fodor, J. A., 1985. Fodor's Guide to Mental Representation: The Intelligent Auntie's Vade-Mecum. *Mind New Series* 94 (373): 76–100.
- Fodor, J. A., 1987. *Psychosemantics: The Problem of Meaning in the Philosophy of Mind*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Gilaitis, M., 2015. Causal Theories of Mental Content: Where is the 'Causal Element' and How Does It Make Intentionality Relational? *Problemos* 87: 19–30.
- Glock, H. J., 2001. Intentionality and Language. *Language and Communication* 21(2): 105–118.
- Quine, W. V. O., 1951. Two Dogmas of Empiricism. *The Philosophical Review* 60: 20–43.
- Loewer, B., 1997. A Guide to Naturalizing Semantics. In B. Hale & C. Wright (eds.), *A Companion to the Philosophy of Language*. Oxford: Blackwell, p. 108–126.
- McDowell, J., 1998. *Meaning, Knowledge, and Reality*. Cambridge: Harvard University Press.
- McGinn, C., 2002. *Knowledge and Reality: Selected Essays*. Oxford: Oxford University Press.
- Peacocke, C., 1986. *Thoughts: An Essay on Content*. Oxford: Blackwell.
- Putnam, H., 1975. The Meaning of "Meaning". *Minnesota Studies in the Philosophy of Science* 7: 131–183.
- Putnam, H., 1981. *Reason, Truth and History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Putnam, H., 1988. *Representation and Reality*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Putnam, H., 1992. Response to John McDowell. In C. Hill, ed. *The Philosophy of Hilary Putnam: Philosophical Topics* 20(1): 347–408.
- Schantz, R. ed., 2004. Introduction. In *The Externalist Challenge*. New York: Walter de Gruyter, p. 1–36.
- Slaney, K. L., Racine, T. P., 2011. On the Ambiguity of Concept Use in Psychology: Is the Concept "Concept" a Useful Concept? *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology* 31(2): 73–89.
- Stalnaker, R., 1999. *Context and Content: Essays on Intentionality in Speech and Thought*. Oxford: Oxford University Press.
- Stalnaker, R., 2008. *Our Knowledge of the Internal World*. Oxford: Oxford University Press.
- Speaks, J., 2003. Three Views of Language & the Mind. <https://www3.nd.edu/~jspeaks/papers/3views.pdf> [accessed 2016 11 28].
- Speaks, J., 2006. Is Mental Content Prior to Linguistic Meaning? *Noûs* 40(3): 428–457.
- Stich, S. P., Laurence, S., 1994. Intentionality and Naturalism. *Midwest Studies in Philosophy* 19(1): 159–182.

THE CARTESIAN ASPECTS OF SEMANTIC NATURALISM

Mindaugas Gilaitis

Abstract. The paper analyses theoretical presuppositions of the predominant form of semantic naturalism in contemporary analytic philosophy. The aim is to show that irrespective of the fact that the doctrine of semantic naturalism is grounded in ontological and epistemological naturalism, and is developed on the basis of semantic externalism, this conception of foundational semantics rests on internalist premises, and therefore should be construed as Cartesian. Theories and their interrelations that are assumed by semantic naturalism are explicated by relying on the tripartite interpretation of “the problem of intentionality”. The Cartesian aspects of the assumed theories – and thus of the form of semantic naturalism that is analysed – are then specified in the context of Hilary Putnam’s version of semantic externalism.

Keywords: semantic naturalism, theory of content, internalism, externalism, functionalism, representational theory of mind

Įteikta 2016.11.28

Priimta spaudai 2017.02.22